

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПОДАТКОВОГО ОBOB'ЯЗКУ З ПРИНЦИПАМИ ПОДАТКОВОГО ПРАВА

Єсімов С.С.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін,
Львівського державного університету внутрішніх справ,
ORCID: 0000-0002-9327-0071

Єсімов С.С. Взаємозв'язок податкового обов'язку з принципами податкового права.

У статті розглянуто взаємозв'язок податкового обов'язку з принципами податкового права у чинному законодавстві та нормативних вимогах Європейського Союзу. Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що регулюють виникнення, зміну, виконання, припинення податкового обов'язку у контексті принципів податкового права. Предмет дослідження становлять норми Конституції України, чинного податкового законодавства та інші нормативні акти. У ході дослідження були використані різні методи, зокрема: історико-правовий, системний, порівняльно-правовий, формально-юридичний, телеологічний, загальнонаукові методи: аналіз, синтез, індукція, дедукція. Вказано, що податковий обов'язок це обов'язок платника податків сплатити державі певну суму, яку платник податків самостійно обчислює та відображає у податковій декларації. Зазначено, що принципи податкового права та принципи податкового обов'язку та оподаткування взаємно зв'язані, знаходять відображення у нормативних актах податкового законодавства або в інших нормативних документах. У Податковому кодексі України вказано принципи: загальність оподаткування; рівність платників перед законом, невідворотність настання відповідальності; презумпція правомірності рішень платника податку: фіскальна достатність; соціальна справедливість; нейтральність оподаткування; стабільність; рівномірність та зручність сплати; єдиний підхід до встановлення податків і зборів. Окремі принципи визначені у Конституції України – принципи верховенства права, законності тощо. Правовий принцип економічності оподаткування проявляється у вимозі до економічної підстави оподаткування доходів. У податковому права країн Європейського Союзу презумпція правомірності рішень платника податку виражаються через норми про неприпустимість різних форм податкових зловживань, які мають кодифікований статус. Розвиток зазначених принципів у податковому праві країн-членів Європейського Союзу останнім часом відбувається у формі визначення критеріїв застосування наукових

доктрин у модельних ситуаціях оподаткування, що ґрунтуються на конкретних судових рішеннях у справах про визначення суми податкового обов'язку.

Ключові слова: податки та збори, податкове зобов'язання, принципи оподаткування, зловживання правами, правова визначеність.

Yesimov S.S. Interrelationship of tax liability with the principles of tax law.

The article examines the relationship between tax liability and the principles of tax law in the current legislation and regulatory requirements of the European Union. The object of research is social relations that regulate the emergence, change, fulfillment, termination of tax liability in the context of the principles of tax law. The subject of the research is the norms of the Constitution of Ukraine, current tax legislation and other normative acts. During the research, various methods were used, in particular: historical-legal, systematic, comparative-legal, formal-legal, teleological, general scientific methods: analysis, synthesis, induction, deduction. It is indicated that the tax liability is the taxpayer's duty to pay the state a certain amount, which the taxpayer independently calculates and reflects in the tax return. It is noted that the principles of tax law and the principles of tax liability and taxation are mutually related and are reflected in regulatory acts of tax legislation or other regulatory documents. The Tax Code of Ukraine specifies the following principles: universality of taxation; equality of payers before the law, inevitability of liability; presumption of legality of the taxpayer's decisions: fiscal sufficiency; social justice; neutrality of taxation; stability; uniformity and convenience of payment; a unified approach to setting taxes and fees. Separate principles are defined in the Constitution of Ukraine - the principles of rule of law, legality, etc. The legal principle of the economy of taxation is manifested in the requirement for the economic basis of income taxation. In the tax law of the countries of the European Union, the presumption of legality of the taxpayer's decisions is expressed through the rules on the inadmissibility of various

forms of tax abuse, which have a codified status. The development of these principles in the tax law of the member states of the European Union has recently taken place in the form of determining the criteria for the application of scientific doctrines in model taxation situations, based on specific court decisions in cases on determining the amount of tax liability.

Key words: taxes and fees, tax liability, principles of taxation, abuse of rights, legal certainty.

Постановка проблеми. Використання дефініції «податкове зобов'язання» у податковому законодавстві національних юрисдикцій зумовлене історичними чинниками, розвитком оподаткування та податкового законодавства, правозастосовною практикою, що склалася в державі. У європейському законодавстві використовується концепція податкового зобов'язання, а не податкового обов'язку, що передбачає наявність обов'язків не тільки у платника податків перед державою, а й у держави перед платником податків. Принципова відмінність між концепціями «податковий обов'язок» та «податкове зобов'язання» полягає в тому, що в другому випадку держава та платники податків мають права та обов'язки, пов'язані з реалізацією платниками податків обов'язки щодо сплати законно встановлених податків і зборів.

У країнах Європейського Союзу, де використовується правова конструкція податкового зобов'язання, державі доводиться звітувати перед платниками податків про витрачання зібраних податків, що сприяє більш дбайливому витрачання бюджетних коштів. У країнах, де застосовується концепція податкового обов'язку, за платниками податків закріплено односторонній обов'язок сплатити податки, тому вони сприймають податки лише як обов'язок перед державою та вилучення у них частини власності, що може призвести до байдужості у питаннях витрачання коштів з бюджету та зловживання представників органів влади. У зазначених умовах дослідження взаємного зв'язку податкового обов'язку з принципами податкового права представляють науковий інтерес.

Стан опрацювання цієї проблематики. Дослідження принципів податкового права України, врегулювання податкового обов'язку займалися вчені: І.І. Бабін, О.І. Баїк, О.О. Бандурка, М.М. Бліхар, Л.К. Воронова, О.І. Добровольський, М.П. Кучерявенко, А.А. Манжула, О.І. Миколенко, О.А. Музика-Стефанчук, О.В. Онишко, П.С. Пацурківський, О.І. Остапенко, Н.Ю. Пришва, І.М. Проць, Т.В. Рекуненко, І.В. Скороход, Є.С. Хорошаєв, В.О. Шамрай інші. Реалізація Національної економічної стратегії на період до 2030 року передбачає удосконалення податкового за-

конодавства, що неможливо здійснити без теоретико-правових досліджень.

Метою статті є дослідження взаємозв'язку податкового обов'язку з принципами податкового права.

Виклад основного матеріалу. У юридичній науці принципами права вважаються закріплені у чинному законодавстві фундаментальні ідеї та основи, які виражають сутність норм, що діють у галузі права, та основні напрями державного впливу у сфері регулювання правовідносин. Принципи податкового права України визначено з метою виконання вимог нормативних актів України та є вектором, що визначає напрям розвитку податкової сфери. Звертаючись до наукової дискусії про роль принципів у системі податкового права, можна назвати деякі думки, викладені у юридичній літературі.

У науковій статті «Принципи податкової системи України та їх втілення у податковій практиці» Л. К. Воронова розкриває поняття платежу з податку та робить висновок, що для платника податків податкові платежі – це показник відносин з державою [1, с. 382].

М. П. Кучерявенко використовує термін «система принципів, пов'язаних з оподаткуванням» [2, с. 42].

Принцип податкового права це – імперативні вимоги, що встановлюють основні напрями регулювання суспільних відносин у сфері оподаткування одночасно впливаючи на внутрішню еволюції податкового права, встановлюючи спосіб уникнути конфліктів.

М. В. Кармаліта, пише, що принципи податкового права не обмежуються визначеними Податковим кодексом України (далі – ПК України), принципами податкового законодавства, оскільки не лише законодавство є формою зовнішнього виразу норми права; принципи, сформульовані у процесі правозастосування судовими органами, запропоновані доктриною фінансового права, із впевненістю можна зараховувати до принципів податкового права [3, с. 61]. Принципи оподаткування гарантують прихильність до основ конституційного ладу, реалізацію прав і свобод фізичних осіб і законних інтересів юридичних осіб та дотримання європейської стандартів.

Одні принципи прямо зафіксовані в законах, інші створені шляхом трактування законодавства про податки. Принципи організації структури податкової сфери формуються на двох підставах відповідно до встановлення у податковому законодавстві: безпосередньо зафіксовані у податковому законодавстві; неказані у податковому законодавстві.

Правові податкові засади України є основними засадами, за допомогою яких регулюється особливий вид правових відносин. Проте, нині

немає одноманітної класифікації принципів податкового права.

І. М. Проць і А. Б. Гришук класифікують правові податкові засади за трьома групами: які стосуються конституційного ладу; реалізують права та свободи платників податків; відбивають основи адміністративно-територіального устрою [4, с. 500].

Залежно від забезпечення рівності прав і інтересів держави та платників податків, принципи оподаткування необхідно аналізувати з двох сторін.

До принципів оподаткування, які забезпечують реалізацію та захист основ конституційного ладу, слід віднести: принцип суспільної мети стягування податків, принцип пріоритету фінансової мети стягування податків, законність встановлення, зміни чи скасування податків. Законність розглядається як основний принцип будь-якої галузі права. Принцип законності ґрунтується на конституційній забороні обмеження свобод та юридичних можливостей фізичної особи.

Як принцип права законність охоплює два поняття: правотворчість, що полягає у збереженні законодавцем положень, принципів, вимог розробки, схвалення, встановлення нормативно-правових актів. Друге поняття принципу законності – реалізація права. Закони мають виконуватися всіма учасниками правовідносин, зокрема державою. Зміст ст. 67 Конституції України та ч. 4.2. ст. 4 ПК України дає підстави вважати, що незаконно встановлені податки та збори платник податків не повинен сплачувати [5; 6].

З погляду Р. Г. Браславського закріплення справляння податків законодавчо забезпечує захист платників податків і зборів від незаконного втручання. Принципи податкового права є інтегративною категорією, яка включає принципи оподаткування та принципи податкового законодавства [6, с. 30]. Щодо місцевих податків в зборів то вони установлені Податковим кодексом України [7, с. 183].

Ґрунтуючись на конституційних положеннях, принципи оподаткування є базовими засадами, спрямованими на вирішення компромісу між прямо протилежних потреб платників податків та держави, збереження заощаджень та формування бюджету. Ці принципи містять конституційні основи та водночас удосконалюють ці основи, надаючи їм реального змісту.

Відповідно до принципу суспільної мети стягування податків, встановлення податку спрямовано на забезпечення платоспроможності органів публічної влади, передбачає характер відшкодування для суспільства.

В. Л. Форсюк вважає, що державі не може мати відмінні від суспільства потреби та використовувати надходження від податків на відмінні від потреб суспільства цілі. Принципи як

явища вищого рівня абстракції є певним внутрішнім наративом, тобто нормами, що мають прескриптивну ідеологію, та дають змогу подолати конфлікт між оригіналістичними та неоригіналістичними підходами до тлумачення [8, с. 249]. З погляду публічності стягування податків В. Л. Форсюк говорить про податки, як обов'язкові платежі юридичних і фізичних осіб шляхом вилучення власності у вигляді коштів задля забезпечення діяльності держави.

Податок – це законна форма, що обмежує права власників у вигляді вилучення частини власності осіб, у вигляді коштів на користь податкових відрахувань для реалізації суспільних завдань. Вищезгаданий принцип розвиває положення, встановлені у ст. 1 Конституції України про соціальну державу, діяльність якої створює умови гідного життя та розвитку людини.

У принципі суспільної мети закладено соціальні потреби всіх членів суспільства. З погляду на наукову позицію Д. В. Коробцової, принцип публічності наголошує, що держава має право та зобов'язана регулювати відносини у сфері оподаткування з метою захисту прав та законних інтересів платників податків і інших членів суспільства [9, с. 261].

І. М. Проць зазначає, що принцип публічності можна визначити як правовий регулятор, який є результатом узагальнення досвіду правотворчої діяльності з реалізації права, що забезпечує прямі та зворотні зв'язки, виконує роль напряду для розвитку всіх інститутів фінансового права [10, с. 131].

Цей підхід передбачає необхідність досягнення консенсусу між платником податків і податковим органом у визначенні податкового обов'язку платника податків. Стаття 36 «Податковий обов'язок» ПК України вказує, що податковим обов'язком визнається обов'язок платника податку обчислити, задекларувати та/або сплатити суму податку та збору в порядку і строки, визначені Податковим кодексом, законами з питань митної справи.

Основною метою принципу пріоритету фінансової мети стягування податків є отримання доходу, а не примус до певної дії. Фіскальна функція є головною. Податок, згідно зі ст. 67 Конституції України – неодмінна вимога діяльності держави, відповідно зобов'язання сплачувати податки поширюється на всіх платників податків як імперативне встановлення держави.

У платників податків немає права розпоряджатися на власний розсуд частиною майна у вигляді грошової суми, яка є сумою податку та зобов'язана в певному порядку, у визначені терміни перераховуватися до скарбниці держави, інакше будуть порушені права інших осіб та держави. Стягнення податку може бути довільним вилученням у власника майна.

Зазначений принцип закріплює, що фінансова мета властива лише податкам і зборам, що стягуються виходячи із податкового обов'язку платника податків. Інші платежі – штрафи, конфіскації та інші санкції, які стягуються примусово не мають розглядатися як джерело поповнення бюджету.

Донарахування податку податковим органом не розглядається як міра майнової відповідальності, у зв'язку з чим неприпустимо стягнення податку більшого розміру, ніж передбачено законом.

До групи принципів оподаткування, які гарантують реалізацію та дотримання правового статусу платника податків, слід зарахувати: принцип загальності оподаткування; принцип рівності платників податків та зборів; принцип економічної підстави податків і зборів; принцип справедливості оподаткування; принцип визначеності.

Принцип загальності оподаткування визначено у ст. 67 Конституції України та у п. 4.1.1 ст. 4 «Основні засади податкового законодавства України» ПК України, і передбачає, що усі платники податків мають сплачувати податки, визначені податковим законом. Висловлюється думка, що цей тягар мають нести усі громадяни. Однак це не виключає вимогу про сплату податків відповідно до економічно обґрунтованого та справедливо встановленого податкового обов'язку платника податку.

Принцип рівності платників податків, зборів сформульовано у ст. 24 та 67 Конституції України та п. 4.1.2 ст. 4 ПК України, передбачає відсутність дискримінації у податковій системі. Платники податків формально юридично рівні у податково-правовому статусі. Рівність оподаткування – окремий вираз загально прийнятого базового принципу юридичної рівності, який є загально правовим принципом у всіх галузях права. Поділ систем платежів з податків визначається виключно з економічною метою, що відповідає конституційному принципу рівності.

У ст. 24 Конституції України визначено, що всі рівні перед законом та судом. Дискримінація громадян із соціальної, расової, національної, мовної чи релігійної приналежності заборонена. Дискримінацію у сфері оподаткування заборонено, податки одноманітні, загально застосовні без урахування соціальної, расової, національної, релігійної належності.

Диференціювання ставок податків, встановлення податкових пільг здійснюється залежно від форми власності, громадянства фізичних осіб або місця походження капіталу. Кожен платник податків повинен сплачувати податки та збори відповідно до економічно обґрунтованого та справедливо встановленого податковим обов'язком платника податків.

Принцип економічної підстави податків та зборів – важливий фундаментальний принцип податкового права. У суспільстві важливо, щоб встановлювані податки та збори узгоджувалися з економічними ознаками платника податків. Це становище закріплено у п. 4.1.7 ст. 4 «Основні засади податкового законодавства України» Податкового кодексу України. Згідно з цією нормою, при встановленні податку необхідно враховувати реальну можливість платника податків сплатити податок.

Економічна підстава – це специфічний для податку об'єкт оподаткування, який має вартість, кількість і матеріальну властивість, з належністю якого платнику податку, податкове законодавство поєднує появу зобов'язань сплатити податок. Економічне обґрунтування податку – це додана вартість, прибуток, рента, вигода від користування соціально забезпеченими трудовими ресурсами чи іншою економічною вигодою, отриманою платником податків. Об'єктивні закони економіки, навіть нормативно не закріплені, реалізуються у навколишньому світі.

Важлива особливість фінансових правовідносин проявляється у тому, що відносини – юридична форма та захист фінансових відносин, які є формою економічних відносин.

К. О. Вороновська підкреслює, що практична реалізація принципу економічного обґрунтування податків і зборів стає можливою за допомоги дії основних функцій останніх – фінансової (казначейської, або правової) і стимулюючої (регулюючої, або економічної). Ці функції разом узяті стають інструментами втілення засади економічного обґрунтування оподаткування у реальних суспільних відносинах [11, с. 162].

Економічний аналіз права визнає мінливі соціальні потреби, про які у праві немає уявлення. Принцип економічності оподаткування є універсальний: обмежує можливості платників податків у зловживанні правами зниження податкових зобов'язань або ухилення, часткового чи повного, від сплати податків; не дає можливості податковим органам завищувати розмір податкового обов'язку платника податків, ніж виходячи з дійсного економічного змісту операцій платника податків.

Саме принцип економічної підстави податків і зборів у практичних ситуаціях реалізується через застосування вимог щодо мети фінансової діяльності. Результат застосування цих вимог – податковий обов'язок платника податків, що дозволяє усунути дефекти оподаткування, які виникають у зв'язку з неправильним обліком фактів господарської діяльності платником податків у податковому обов'язку, що декларується, або податковим органом, який встановив платнику податків податковий обов'язок. Це спричиняє оподаткування реальної економічної вигоди платника

податків, а не фіктивних доходів чи витрат, операцій платника податків, вартісних і якісних показників і показників належного майна.

Принцип соціальної справедливості оподаткування – це універсальний принцип податкового права. Метою реалізації принципу соціальної справедливості у податковому праві є справедливий поділ податкового обтяження серед платників податків. Основними властивостями ознаки справедливості оподаткування є пропорційність, еквівалентність, облік реальної можливості платника податку сплатити податок при затвердженні податків, згідно з Податковим кодексом України, що закріплює необхідність обґрунтування податку. Податки мають бути економічно обґрунтовані. Не допускається довільне встановлення податків.

За твердженням М. М. Бліхар і О. А. Васильків, вимога справедливості тягне необхідність встановлювати справедливий розмір стягнення податків і зборів відповідно до соціального стану та платоспроможності суб'єкта оподаткування [12, с. 209].

Податки та збори будуть справедливими у тому випадку, якщо не ставитимуть платників податків у скрутне становище. Справедливе оподаткування – співвідношення податкового обов'язку та платоспроможності платників податків. Конституційне право держави, яка реалізує та захищає загальне благо може обмежувати свободу особи, але при цьому з дотриманням встановлення меж обмеження прав.

Справедливе оподаткування, зазначає, що податкова стратегія держави повинна базуватися на справедливому розподілі платежів по податках між платниками податків з неоднаковими доходами. Податок не повинен бути провокаційним, щоб платники податків не відмовлялися від майна, доходів чи конкретного виду діяльності. Явище податкового обов'язку платника податків передбачає встановлення лише економічно обґрунтованих і справедливо обчислених податків і зборів, прямо узгоджується з актуальним принципом справедливості оподаткування. Поняття справедливості у оподаткуванні піддається змінам, що відбуваються в суспільстві та економіці країни у відповідності до Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [13].

Принцип визначеності є основним принципом європейської податкової системи. До визначеності податкових норм пред'являються високі вимоги, у зв'язку з публічно-правовою складовою податкового права, складністю норм податкового права, частими змінами у податковому законодавстві та конфліктністю інтересів податкових органів, які прагнуть вилучити у більшому роз-

мірі коштів оподаткування з метою поповнення бюджетів різних рівнів, та платників податків, які прагнуть знизити податковий обов'язок.

І. Г. Шугалєєва зазначає, що принцип визначеності податків має ознаки: ясність, недвозначність, точність, чіткість, однозначність, стабільність системи законодавства. Порушення чи відсутність хоча б однієї з вимог призводить до невідповідності приватних і публічних відносин, неможливості передбачення наслідків застосування законодавства [14, с. 104].

Норми податкового законодавства повинні формулюватися так, щоб особи чітко розуміли, які податки, в якому порядку, у який термін вони зобов'язані сплачувати. Принцип визначеності орієнтований на забезпечення контролю за системою податків і зборів та сприяє реалізації зобов'язань платниками податків. Цей принцип протидіє правопорушенням законодавчих і правозастосовних органів держави. Конституційний Суд України зазначає, що вимога правової визначеності впливає із конституційних принципів рівності та справедливості перед законом і судом. Невизначеність у змісті правових норм призводить до необмеженого розсуду у процесі застосування права, а також до свавілля та порушення принципів рівності [14, с. 104].

Принцип визначеності визначає презумпцію правомірності рішень платника податку встановлює, що всі суперечності та неясності норм податкового законодавства тлумачаться на користь платника податків. Це зобов'язує формулювати податкові закони так, щоб платники податків розуміли, які податки повинні платити, норми не повинні містити неясності і суперечності.

О. І. Миколенко та А. А. Манжула досліджуючи «Предмет адміністративного та податкового права з позицій концепції людиноцентризму та цілепокладання норм права» зазначають, що податкові відносини повинні перестати бути відносинами, в яких превалює виключно державний інтерес. В таких відносинах повинен бути присутній публічний інтерес, який не є тотожним з поняттям «державний інтерес». Публічний інтерес це об'єктивований інтерес усього суспільства, тоді як державний інтерес це виключно інтерес державного апарату чи окремих державних органів [14, с. 702].

Висновки. Проведений аналіз принципів податкового права у взаємозв'язку з податковим обов'язком показує, як реалізуються фундаментальні принципи податкового права, у контексті впливу на податковий обов'язок. Податковий обов'язок – це обов'язок платника податку сплатити державі певну суму на підставі фактичного обсягу прав і обов'язків у податковій сфері, відповідно до економічного змісту операції або сукупності операцій у їх взаємозв'язку, вчинених платником податку.

Податковий обов'язок визначається на підставі застосування доктрини пріоритету ділової мети. Це усуває розбіжність між декларованим та визначеним податковим обов'язком і дозволяє відповідно до принципів податкового права України обкласти податком реальну економічну вигоду платника податків від вчинених операцій, отриманого доходу, понесених видатків.

Особливого значення серед принципів, що впливають на встановлення податкового обов'язку має принцип економічної обґрунтованості податку. Реалізація вимоги економічної обґрунтованості щодо оцінки податкового обов'язку спрямована на дотримання податково-правової норми. Недотримання платника податків норм податкового законодавства протидіють принципи податкового права, які хоч і не мають вираження у спеціальних нормах, крім загальних принципів закріплених в базових нормах Податкового кодексу України, але спрацьовують у ситуаціях зловживань у податковій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Воронова Л.К. Принципи податкової системи України та їх втілення у податковій практиці. Проблеми гармонізації законодавства України та країн Європи / За ред. Є.Б. Кубка, В.В. Цветкова, Київ: Юринком Інтер, 2003. С. 379-392.
2. Лобач О.М. Принципи права: особливості в податковому праві. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2018. Том 1. С. 39-49.
3. Кармаліта М.В. Принципи податкового права як прояв балансу приватного та публічного інтересу. *Право та державне управління*. 2020. № 1. Том 1. С. 56-62.
4. Проць І.М., Грищук А.Б. Обов'язок зі сплати податку та податкове зобов'язання: поняття, проблеми співвідношення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 498-503.
5. Конституції України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%#Text>.
6. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2755-17/conv>.
7. Браславський Р. Г. Принципи податкового права: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. спец.: 12.00.07. Запоріжжя, 2019. 44 с.
8. Податкове право України: навчальний посібник / Сопільник Р.Л., Ковалів М.В., Проць І.М., Хмиз М.В., Скриньковський Р.М. Львів: Сполом, 2023. 362 с.
9. Коробцова Д.В. Роль фінансово-правових принципів у сфері розвитку бюджетного права. *Шлях успіху і перспективи розвитку*. Харків: ХНУВС, 2020. С. 260-263.
10. Проць І.М. Публічність як принцип бюджетного права. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 4 (81). Ч. 1. С. 128-132.
11. Вороновська К. О. Економічна обґрунтованість податків і зборів у податково-правовому регулюванні: дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.07. Запоріжжя, 2019. 197 с.
12. Бліхар М.М. Васильків О.А. Правова природа податків та зборів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 206-211.
13. Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 р. № 1106. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF#Text>.
14. Шугалєєва І.Г. Правова визначеність у податковому праві. *Приватне та публічне право*. 2021. № 4. С. 101-106.
15. Миколенко О.І., Манжула А.А. Предмет адміністративного та податкового права з позицій концепції людиноцентризму та цілепокладання норм права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 700-703.